Det är människans okränkbara värde som gör henne till människa

Hur bevarar man sitt livsmod när man är omsluten av mörkaste natt – till och med när man själv och det folk man tillhör hotas av död och utplåning? Kan man glädjas över livets skönhet när man blickar upp i himlens stjärnvalv – fast man är omgiven av taggtråd och snart ska skickas till Auschwitz?

”Och när det stormar för mycket omkring mig återstår det mig alltid två knäppta händer och ett par böjda knän.”

Orden är hämtade från Etty Hillesums dagbok i oktober 1942. En ung judinna i det av nazisterna ockuperade Amsterdam.

Genom dagboken får vi under ett par år följa hennes väg in i en allt djupare relation med Gud, hennes kamp för att aldrig ge vika för hatet utan välja kärlekens väg.

I höstas kom Etty Hillesums *Dagböcker och brev* ut på svenska i en utökad nyutgåva. Boken väckte denna gång stor uppmärksamhet och fanns med på flera listor över årets (2018) bästa böcker. När förra utgåvan kom 1983 var det tystare. Kanske säger det något om vår tid att en judisk-kristen mystikers sanningssökande plötsligt hamnar på kultursidor och i kulturprogram.

Och Hillesums vittnesmål är än viktigare i en tid när antisemitismen ökar och nazister marscherar på våra gator.

Vem var hon då, Etty Hillesum? Hon föddes den 15 januari 1914 i en judisk familj i holländska Middleburg, hennes far var lärare i klassiska språk, så småningom blev han rektor för gymnasiet i Deventer. Hennes mor var ryska, hon hade flytt undan pogromerna i Ryssland. Etty hade två yngre bröder, Mischa som blev en lysande pianist, och Jacob som blev läkare. Själv studerade Etty juridik och slaviska språk, framför allt ryska, hon hade när kriget bryter ut också börjat läsa psykologi.

Och i mars 1942 börjar hon skriva dagbok, uppmanad därtill av sin psykoterapeut, tio skrivhäften finns bevarade.

”Ja, då är det väl bara att sätta igång! Det blir ett pinsamt och nästan oöverkomligt ögonblick för mig, när jag ska börja prisge min hämmade själ åt ett menlöst ark linjerat skrivpapper. Mina tankar är ibland så glasklara och mina känslor så intensiva, men att skriva ner dem, det tar emot. Jag skulle tro att det mest beror på blyghet”, inleder hon sin dagbok.

Vi vet inte om hon tänkte sig att dagböckerna skulle publiceras, hon gav häftena till en väninna när hon själv sändes till ett transitläger. Däremot drömde hon om att skriva en krönika om den mörka tid hon levde i – hon var övertygad om att det efter kriget skulle

Etty Hillesums Dagböcker och brev har getts ut i en ny utökad upplaga; anteckningar har formen av långa samtal med Gud.

komma en tid när humanism och fred rådde.

”Jag vet att om jag överlever allt det här, skall jag skriva om den här tiden, och min berättelse skall vara som lätta penselstreck mot en stor ordlös bakgrund av Gud, Liv, Död, Lidande och Evighet.”

Nu blev dagböckerna den ”krönika” hon lämnade efter sig.

Dagboksformen ger läsaren en intim närvaro och insyn i hennes liv, ocensurerat och öppet på ett sätt som är svårt att uppnå i annan form av litteratur. Det är omöjligt att inte bli djupt berörd.

Dagböckerna upphör i oktober 1942. 1943 skickas hon till transitlägret Westerbork, från lägret finns en rad brev bevarade, några av dem skrämmande vittnesbörd om hur nazisternas förintelsesystem fungerade. Senare detta år deporteras hon och hela hennes familj till Auschwitz – och mördas där.

Etty Hillesum är 27 år när hon börjar

skriva. Hon går i samtal hos en psykoterapeut Julius Spier, som hon blir djupt påverkad av på flera plan. De inleder en kärleksrelation och blir djupt fästade vid varandra. Etty kämpar med att finna sin väg mellan viljan att vara nära och den enda i hans liv (han har flera relationer) och samtidigt värna sin och hans frihet. Det finns dagar ”då jag ville att han ägnade allt sitt intresse och all sin kärlek endast och allenast åt mig. Då är jag bara det där begränsade jaget, och de kosmiska sfärerna inom mig ligger inlåsta i mig själv”, skriver hon.

Samtidigt utsätts den judiska befolkningen för ständigt nya restriktioner. ”De vill vår förintelse”, skriver hon tidigt, ovissheten om vad som ska hända är stor: ”Vårt liv blir med var dag allt mera hotat och hur allt detta ska sluta vet vi inte.”

Mitt i allt detta, i allt hat och all sadism, kan hon känna en tillit och frid som övergår allt.

”Jag vet alltsammans och står städse öga mot öga med all den verklighet som tränger sig på mig. Och ändå – i ett obevakat ögonblick och lämnad åt mig själv ligger jag vid livets nakna bröst och känner dess armar beskyddande omsluta mig och hör dess puls som jag inte kan beskriva: så långsam och så regelbunden och så mild nästan dämpad, men så trofast som skulle den aldrig upphöra, så god och barmhärtig.”

Hennes judiska identitet är tydlig, hon ser sig som en självklar del av det judiska folket och är villig att dela dess öden. Samtidigt har hon inga problem med att röra sig in i en kristen tro. Hon är flitig läsare av Bibeln, även Nya testamentet, och hon är väl bekant med Augustinus *Bekännelser.*

Hon lägger sig på knä och ber och skriver sedan, att ”det är något vi judar inte har fört vidare från släkte till släkte. Jag har fått lära mig det mödosamt.”

Och ”en riktigt svår dag” skriver hon: ”Men i bönen hittar jag alltid tillbaka till mig själv. Och det är något jag alltid kommer att kunna göra, också i det allra minsta skrymsle: be mina böner. Och den del av vårt folks öde som jag kan bära, den buntar jag ihop och bär allt stadigare och lättare på ryggen, och jag växer med bördan och bär den med mig vart jag går.”

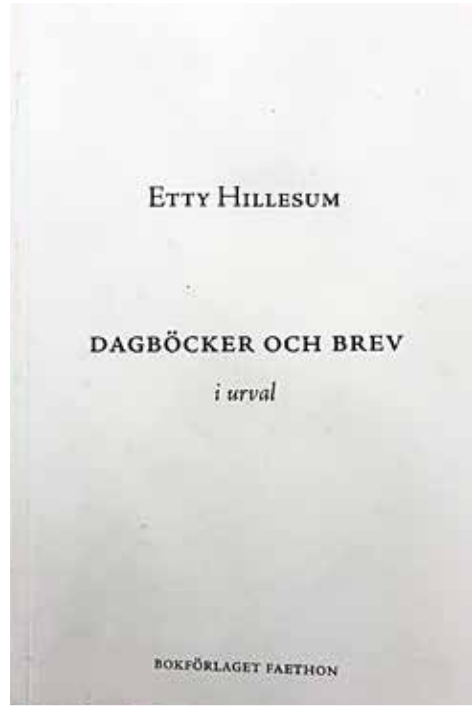
Repressionen tilltar, och allt eftersom tiden går och hon fyller sina dagsbokshäften, tar hennes anteckningar alltmer formen av långa samtal med Gud.

”Min Gud, du har gjort mig så rik, låt mig också få dela ut med fulla händer. Mitt liv har blivit ett oavbrutet samtal med Dig, Gud, ett enda långt samtal. När jag står i et hörn av lägret med fötterna planterade på Din jord, ansiktet vänt mot Din himmel, då händer det att tårarna strömmar ner över kinderna, sprungna ur en gripenhet och en tacksamhet som söker utlopp. Också om kvällarna när jag ligger i min säng och vilar i Dig, min Gud, tåras ibland mina ögon av tacksamhet, och det är min aftonbön”, skriver hon i ett brev från transitlägret i augusti 1943.

Bönen för henne in i en allt djupare relation till Gud och till en allt större tillit: ”…om vi nu en gång har en gudsförtröstan måste vi ha den helt och hållet”.

Hon lastar inte Gud för det som sker, hon är klar över att det är människornas verk, i stället ser hon som sin uppgift att hjälpa Gud. Som att vägra hata.

En dag möter hon en soldat från Gestapo

och ler mot honom. Soldaten blir provocerad och skriker åt henne. I mötet med hennes leende blir han avklädd den makt han har – att skapa rädsla och skräck.

”Jag vet att de som hatar har goda skäl till det. Men varför skulle vi ständigt välja den enklaste och tarvligaste vägen? Jag har där så starkt förnummit hur varenda atom av hat som adderas till denna värld gör den kargare och ödsligare än den redan var.

Och jag menar också, kanhända barnsligt men envist, att denna jord bara kan bli lite mer beboelig genom den kärlek om vilken juden Paulus en gång skrev till invånarna i staden Korint, i sitt första brevs kapitel tretton.”

Trots allt elände som omger henne, vägrar hon att ge upp sina drömmar om en annan värld – och hoppet om att få vara en del av denna nya värld:

”Min Gud, vår tid är svår för sköra människor som mig. Jag vet att det efter oss skall komma ett humanismens tidevarv. Jag vill så gärna leva för att åt den nya tiden överantvarda all den mänsklighet jag bär inom mig trots allt jag dagligen upplever. Det är också det enda vi kan göra för att bana vägen för den nya tiden, detta att vi redan nu förbereder en inom oss. Någonstans i mitt hjärta är jag lätt till sinnes, så utan all bitterhet och har så mycket kraft och kärlek inom mig. Jag vill så gärna leva för att få hjälpa till att förbereda den nya tiden och för att få överlämna detta oförstörbara inom mig till den tid som säkert ska komma. /…/ Ungefär så var min bön i morse. Jag föll spontant på knä på den hårda kokosmattan i badrummet och tårarna strömmade över ansiktet. Jag tror att den bönen gav mig kraft för hela dagen.”

Etty Hillesums gudstro har av många analyserats och även ifrågasatts och kallats ”konfessionslös”. Jag ser den hellre som gränsöverskridande. I bönen möter hon ett Du, i bönen får hon en inre kraft och en klarsyn som yttre omständigheter inte kan ta ifrån henne. Hon finner en djup frid mitt i mörker och kaos.

Måndagen den sjunde september 1943 lastas hon tillsammans med sin familj och tusentals andra ombord på tåget för en tre dagar lång transport till Auschwitz. Föräldrarna gasades troligen redan vid ankomsten.

Överlevande från koncentrationslägret har vittnat om att Etty var en ”ljusspridande personlighet” in i det sista. Enligt Röda korset dog Etty Hillesum den 30 november samma år.

Kvar finns hennes vittnesbörd: Det finns något i människan som är okränkbart, något som aldrig kan brytas ned, ett värde som är henne givet. Det är just detta universella okränkbara värde som gör henne till människa.

Något som är viktigt att påminna om i denna tid.

Lasse Bengtsson